

The Gleaner

Vol 21 (1997)

In Memoriam of Leandros Vranousis

Ανέκδοτη επιστολή του Περδικάρη προς τον Άνθιμο Γαζή ή περί καλού και κακού τύπου και «κακορρίζικων» διορθωτών

Ελένη Σταμπουλίδου

doi: [10.12681/er.227](https://doi.org/10.12681/er.227)

To cite this article:

Σταμπουλίδου Ε. (1997). Ανέκδοτη επιστολή του Περδικάρη προς τον Άνθιμο Γαζή ή περί καλού και κακού τύπου και «κακορρίζικων» διορθωτών. *The Gleaner*, 21, 396–402. <https://doi.org/10.12681/er.227>

ΑΝΕΚΔΟΤΗ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΠΕΡΔΙΚΑΡΗ ΠΡΟΣ ΤΟΝ
ΑΝΘΙΜΟ ΓΑΖΗ "Η ΠΕΡΙ ΚΑΛΟΥ ΚΑΙ ΚΑΚΟΥ ΤΥΠΟΥ
ΚΑΙ "ΚΑΚΟΡΡΙΖΙΚΩΝ" ΔΙΟΡΘΩΤΩΝ

Ο *ΕΡΜΗΛΟΣ* ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΜΟΝΟ ΕΡΓΟ του Περδικάρη που εκδόθηκε όσο ο Ίδιος ζούσε. Ωστόσο, φαίνεται πως ο ποιητής συνάντησε πολλές δυσκολίες έως ότου δει το έργο του τυπωμένο. Το ποίημα εκδόθηκε το 1817, αλλά γράφτηκε πολύ νωρίτερα, το 1806.¹ Στο διάστημα που μεσολάβησε μεταξύ της συγγραφής και της πολυπόθητης έκδοσης, την επιμέλεια της οποίας ο ποιητής είχε αναθέσει στον "Ανθιμο Γαζή, το έργο λογοκρίθηκε από την αυστριακή αστυνομία. Σύμφωνα με απόφαση της λογοκρισίας, του επιτράπηκε ή έκδοση «χωρίς να δηλωθεί ο τόπος έκδοσεως». Η βιβλιογραφία αναφέρει ως τόπο έκδοσης του *Ερμήλου* τόσο τη Βιέννη, όσο και τη Λιψία, καθώς και την Πέστη, ωστόσο όλα δείχνουν ότι ο *Ερμήλος* είδε το φως της δημοσιότητας στη Βιέννη. Πληροφορίες σχετικές με τις έκδοτικές περιπέτειες του έργου μπορεί να αντλήσει κανείς από τη μελέτη του Πολυχρόνη Ένεπεκίδη, *Συμβολαί εις την μυστικήν πνευματικήν και πολιτιστικήν κίνηση των Ελλήνων της Βιέννης προ της Έπανάστασεως*, όπου εκτίθεται ή πορεία των αποφάσεων της λογοκριτικής επιτροπής. Ανάμεσα στα έγγραφα της αστυνομίας, ο Ένεπεκίδης παραθέτει και μία επιστολή του Περδικάρη προς τον "Ανθιμο Γαζή, με ημερομηνία 22 Δεκεμβρίου 1815. Εκεί ο Περδικάρης μοιάζει ανήσυχος, επειδή δέν έλαβε απάντηση σε μιá σημαντική επιστολή του:² «Πρό δύο περίπου μηνών απέστειλα εις την Βουδαπέστην τό έργον *Ερμήλος* χωρίς να λάβω ώστόσον άκόμη απάντησιν, άν άν έταχυδρομήθη άπ' εκεί εις την Βιέννην ή όχι». Βέβαιος ό Περδικάρης πως τό έργο του τελικώς θα τυπωθεϊ, εκθέτει στη συνέχεια της επιστολής κάποιες επιθυμίες του, σχετικές με την έκδοση, τις όποιες προφανώς είχε παραλείψει στην πρώτη, τή συνοδευτική του χειρογράφου επιστολή. Σύμφωνα μ' αυτές, ή έκδοση πρέπει να περιλαμβάνει τή γνωστοποίηση για τήν έκδοση του *Νοητού διακόσμου*³ και τά

1. Στο πλαίσιο της διδακτορικής μου διατριβής, με θέμα «Μιχαήλ Περδικάρης, *Ερμήλος ή Δημοκριθηράκλειτος*, κριτική και σχολιασμένη έκδοση», που έτοιμάζω στο Πανεπιστήμιο του Άμβούργου, υπό την εποπτεία του Καθ. κ. Άθανασίου Καμπύλη, πιστοποίησα πρόσφατα ότι τό έργο γράφτηκε ένδεκα χρόνια πριν από τήν έκδοσή του.

2. Πολυχρόνης Ένεπεκίδης, *Συμβολαί εις την μυστικήν πνευματικήν και πολιτιστικήν κίνηση των Ελλήνων της Βιέννης προ της Έπανάστασεως*, Akademie-Verlag Berlin 1960, σ. 70.

3. Πρόκειται για ένα από τά πολλά έργα του Περδικάρη που δυστυχώς έχουν χαθεί, ή τέλος πάντων δέν έχουν έρθει άκόμη στο φως. Στην *Προδοϊκίση*, όπου ανακοινώθηκε τελικά ή «Εϊδησις διά τήν προθύστερον έκδοσιν του *Νοητού διακόσμου*»,

ονόματα τῶν συνδρομητῶν, ὅσους ὁ ἴδιος ὁ Περδικάρης ἐξασφάλισε, καθῶς καὶ αὐτῶν πού ἐνδεχομένως θὰ ἐξασφαλίσει ὁ Γαζζής «διὰ τοῦ Λογίου Ἐρμού». Ὁ ποιητὴς τονίζει ἐπίσης ὅτι ἡ ἔκδοση πρέπει νὰ γίνῃ «δι' ὠραίων στοιχείων εἰς σχῆμα ὕψους».

Τὰ «ὠραία στοιχεία», καὶ ἡ ἄψογη ἔκδοση πού ἀπαιτεῖ, πιστεῖται ὁ Περδικάρης ὅτι μποροῦν νὰ ἐξασφαλιστοῦν σὲ δύο πόλεις: εἴτε στὴ Βιέννη, εἴτε στὴ Λιψία· σίγουρα πάντως ὄχι στὴν Πέστη. Τὴν ἀποψη αὐτὴ ἐκθέτει ὁ ποιητὴς σὲ μία ἄλλη ἐπιστολή, πού προηγεῖται χρονικά, καὶ τῆς ὁποίας τὴν υπαρξὴ ἤδη ἐμαντεύσαμε: πρόκειται γι' αὐτὴν πού συνόδευσε τὸ χειρόγραφο τοῦ Ἐρμήλου, ὅταν ὁ ποιητὴς τὸ ἔστειλε στὸν Ἀνθιμο Γαζζή, στὶς 8 Ὀκτωβρίου 1815, δύο περίπου μῆνες πρὶν ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴ τῆς 22 Δεκεμβρίου. Ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ βρίσκεται σήμερα στὴ Δημοτικὴ Βιβλιοθήκη Κοζάνης, καὶ φυλάσσεται στὸ ἀρχεῖο Σακελλαρίου. Τὴ δημοσιεύω ἐδῶ, μὲ ἐλάχιστες ἐπεμβάσεις, ὅσες ἦταν ἀπαραίτητες γιὰ τὴν ὀρθογραφικὴ ἐξομάλυνση.⁴

[Δημοτικὴ Βιβλιοθήκη Κοζάνης, Ἀρχεῖο Σακελλαρίου, χάρτινος κώδικας, διαστάσεις 0,18 × 0,24, πυκνὲς ὑδάτινες γραμμές, ὑδατόσημο πού παριστάνει τὰ ἀρχικά D C]

*Πανοσιολογιώτατε καὶ σεβασμιώτατέ μοι ἄγιε ἀρχιμανδρίτα
Τὴν σεβασμιωτάτην μοι πανοσιολογιότητά Σου πανευλαβίως προσκυνῶ.*

Μετὰ τὴν εὐλαβητικὴν μου προσκύνησιν κ' ἐρώτησιν τῆς ἐφετοῦτάτης μοι ἀγαθῆς ὑγείας Σου Σ' εἰδοποιῶ, ὅτι ἐγὼ μὲν ἐμποδίσθην ἀπὸ τὰ καιρικὰ περιστατικά, καὶ δὲν ἐδυνήθην νὰ ἔλθω εἰς τὰ αὐτόθι, ὡς ἐπόθην καὶ ἤλπικα. ἀλλ' ὁ ἐντιμότητος Κύριος Ἰωάννης Ἀγόρα ἐλθὼν εἰς Κοζάνην ἔλαβε τὴν καλωσύνην νὰ καταβάλει εὐθὺς μόνος τὰ ἔξοδα εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Ἀνοτυχοῦς μου Ἐρμήλου, τὸν ὁποῖον καὶ στέλλει μὲ τὰ φορτώματα του εἰς Πέστιαν τῆς Οὐγκαρίας πρὸς τὸν ἐντιμότητον Κύριον Ἀλέξανδρον Δορμούση. Τὸν ἐσύστησα κ' ἐγὼ εἰς τὴν φιλογενεῖάν του καὶ τὴν καλοκάγαθίαν του, καὶ τὸν ἔγραφα ὅτι νὰ μὴ γελασθῇ καὶ τὸν ἐκδώσῃ εἰς Πέστιαν ὅπου εἶναι καὶ ὁ τύπος ὄχι τόσο καλός, καὶ οἱ διορθῶται κακοῤῥίζικοι, ἀλλὰ νὰ τὸν ἐξαποστείλῃ αὐτόσι εἰς Βιέννην πρὸς τὴν πανοσιολογιότητά Σου. Ἡ Πανοσιολογιότης Σου βέβαια ἐσύναξε εἰς τοῦ νῦν καὶ συνδρομητὰς, ἔχεις καὶ εἰς τὴν τυπογραφίαν χαρακτηριστοὺς ἀξιολόγους καὶ διορθωτὰς ἀκριβεῖς, καὶ ὡς μέλος τῆς τσενσούρας ἐμπορεῖς νὰ κρίνῃς, ἂν ἦναι

δηλώνει ὁ ποιητὴς πὼς ἐπιθυμία του ἦταν νὰ προηγηθεῖ ἡ ἔκδοση τοῦ Νοητοῦ διακόσμου τῆς ἔκδοσης τοῦ Ἐρμήλου. Τὸ πρῶτο ἦταν ἔργο γραμμένο «αἰδασκαλικῶς καὶ ἀποδεικτικῶς», καὶ θὰ μπορούσε νὰ χρησιμεύσει ὡς εἰσαγωγὴ στὸ δεύτερο, πού ἦταν γραμμένο «ποιητικῶς καὶ ἀστείως», ἐνῶ κοινὸς ἦταν ὁ σκοπὸς τους: ἡ καταγγελία τῆς «παρούσης τοῦ αἰῶνος καταστάσεως» βλ. *Προδοίχης εἰς τὸν Ἐρμήλον*, 1817, σ. 136.

4. Θὰ ἤθελα νὰ εὐχαριστήσω καὶ ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ τὸν κ. Β. Π. Καραγιάννη, διευθυντὴ τῆς Δημοτικῆς Βιβλιοθήκης Κοζάνης, πού μοῦ ἐπέτρεψε νὰ κάνω ἀντίγραφο τῆς ἐπιστολῆς.

τρόπος να τυπωθῆ εἰς Βιέννην τὸ ποίημα ἢ πρέπει νὰ σταλθῆ εἰς τὴν Λειψίαν, καὶ ἂν συμφέρῃ νὰ ἐκδοθοῦν δύο χιλιάδες σώματα, ἢ καὶ τρεῖς, καὶ ὡς φιλογενῆς καὶ ὡς φιλοπερδικάρις θέλει στοχασθῆς, ὡς δὲν ἀμφιβάλλω, τὸ συμφερότερον. Ἴδου λοιπὸν εἰδοποιῶ καὶ τὴν πανοσιολογιότητά σου περὶ τούτων, νὰ μὴ χάνωμεν τὸν καιρὸν, ἀλλὰ νὰ ἐκδοθῆ μίαν ὥραν προτιότερα. Ταῦτα μὲν πρὸς τὸ παρὸν πανευλαβῶς, μένω δὲ διὰ βίον

8 Ὀκτωβρίου 1815 Ἐκ Κοζάνης

τῆς σεβασμιότητός μου πανοσιολογιότητός σου

φίλος εἰλικρινῆς

Μ. ὁ Περδικάρης.

στὸ ὑπισθόφυλλο σημειώνεται:

Τῷ πανοσιολογιωτάτῳ καὶ σεβασμιωτάτῳ μου ἀρχιμανδρίτῃ Κυρίῳ Ἀιθίμῳ Γαζῆ, εὐλαβῶς.

Εἰς

Βιέννην

Ἡ παρούσα ἐπιστολὴ καταφέρει, μέσα σὲ εἴκοσι ἀράδες, νὰ μᾶς δώσει πολλές καὶ χρησιμότερες πληροφορίες. Ὅμως ἄς πάrouμε τὰ πράγματα ἀπ' τὴν ἀρχή. Ὁ Περδικάρης δηλώνει ὅτι τὰ καιρικά περιστατικά δὲν τοῦ επέτρεψαν νὰ ταξιδέψῃ ὁ ἴδιος στὴ Βιέννη, προκειμένου νὰ ἐπιμεληθεῖ προσωπικῶς τὴν ἐκδοσὴ τοῦ Ἑρμῆλου του. Τὴ φροντίδα τοῦ ἔργου, οἰκονομικὴ καὶ ὄχι μόνον, ἀνέλαβε ὁ Ἰωάννης Ἀγόρα. Ἡ οἰκογένεια Ἀγόρα ἦταν παλιὰ οἰκογένεια τῆς Κοζάνης, καὶ μέλη της διέπρεψαν ὡς μεγαλέμποροι στὴν Πέστη. Στὸν κατάλογο τῶν συνδρομητῶν τοῦ Ἑρμῆλου τονίζεται ὅτι οἱ ἀυτάδελφοι Ἀγόρα «προσεκατέβαλον τὰ τοῦ Τύπου ἔξοδα».ἑ Νὰ ἦταν ἄραγε αὐτὸς ὁ Ἀγόρα ὁ φίλος ποῦ «μετὰ πόθου πολλοῦ» εἶχε ἤδη στὰ 1811 ζητήσει ἀπὸ τὸν Περδικάρη νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἐκδοσὴ τοῦ Ἑρμῆλου; Σὲ ἕνα ἄλλο ἔργο του, ποῦ ὅπως ξέρουμε δὲν κατάφερε νὰ τὸ ἐκδώσει ὅσο ζοῦσε, τὸν Ρήγα, ὁ ποιητὴς σημειώνει:ἑ «Ἐγὼ τότε ἤμην ἕτοιμος ν' ἀντιγράψω τὸν πρῶτον τόμον τοῦ Ἑρμῆλου, νὰ τὸν ἐγχειρίσω εἰς τὸν φίλον, ὁ ὁποῖος μετὰ πόθου πολλοῦ μ' εἶχε τὸν ζητήσει νὰ τὸν ἐκδώσῃ».

Ἡ ὑπόθεση μοιάζει πιθανή, ἀφοῦ φαίνεται πὼς ὁ Ἀγόρα ἐνδιαφερόταν ζωηρὰ γιὰ τὸν Ἑρμῆλο. Ὡστόσο, διάφορες ἀντιξοότητες φαίνεται πὼς δὲν επέτρεψαν τότε τὴν ἐκδοσὴ τοῦ ἔργου. Τὸ ἄλλο πρόσωπο γιὰ τὸ ὁποῖο γίνεται λόγος σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο τῆς ἐπιστολῆς εἶναι ὁ Ἀλέξανδρος

5. Βλ. «Κατάλογος συνδρομητῶν τῶν Φιλοκαλῶν καὶ φιλομουσῶν Συνδρομητῶν τῆς τοῦ Ἑρμῆλου ἐκδόσεως», στὸ: Προδιόκησις εἰς τὸν Ἑρμῆλον ἢ Δημοκριθεράκλειον, 1817, σ. 173.

6. Βλ. Α. Βρανούσης, «Ρήγας ἢ Κατὰ Ψευδοφιλελλήνων. Ἀνέκδοτον ἔργον τοῦ Μιχαῆλ Περδικάρη (1811)», Ἐπετηρὶς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου 11 (1961). Ὁ τόμος τῆς Ἐπετηρίδας κυκλοφόρησε τὸ 1997.

Δορυμούση. Στὸν Κατάλογο συνδρομητῶν⁷ ἀναφέρεται: «Ὁ Ἐντιμότατος Κύριος Ἀλέξ. Δορυμούση οἱ ἐκ Τορνάβου τῆς Θετταλίας». Στὸν Δορυμούση αὐτὸν ἔδωσε ὁ Περδικάρης ὁδηγίης πού θά ἐξασφάλιζαν τὴν ἄρτια ἐκδοση τοῦ ἔργου του. Ὁ Ἀλ. Δορυμούση δὲν ἀπρέπει νὰ γελασθῆ) καὶ νὰ κάνει τὸ μοιραῖο λάθος νὰ ἐκδώσει τὸν πολύτιμο *Ἐρωῆλο* στὴν Πέστη, σὲ μιὰ πόλη δηλαδή ὅπου «ὁ Τύπος εἶναι ὄχι τόσο καλὸς καὶ οἱ διορθωταὶ κακορρίζικοι». Ἐπιθυμία τοῦ Περδικάρη εἶναι νὰ ἐκδοθεῖ τὸ ἔργο στὴ Βιέννη, καὶ σὲ περίπτωση πού αὐτὸ δὲν καταστεῖ δυνατὸ, θεωρεῖ πὼς καὶ ἡ Λιψία εἶναι κατάλληλη νὰ περιβάλλει τὸν *Ἐρωῆλο* μὲ τὸν πρέποντα σεβασμὸ. Γιατί ἄραγε ὁ Περδικάρης ἀπορρίπτει τὴν Πέστη; γιατί ἀπ' τὴν ἄλλη βάζει στὴν πρώτη θέση προτεραιότητας τὴ Βιέννη, καὶ στὴ δευτέρα τὴ Λιψία;

Στὴν Πέστη λειτουργοῦσε τὴν ἐποχὴ ἐκείνη τὸ τυπογραφεῖο Trattner καὶ Karolyi, πού σὲ πολλὰς ἐκδόσεις ἰσχυρίζεται «Ἑλληνικὸν Τυπογραφεῖον». Στὸ τυπογραφεῖο τοῦ Ἰωσήφου Λέττινερ τῆς Πέστας θὰ τυπώσῃ στὰ 1787 ὁ Γεώργιος Ἰωάννου Ζαβίρας τὸ ἔργο του *Ἱστορικαὶ Παραθέσεις*.⁸ Γενικότερα, στὶς ἐνδείξεις τῶν ἐκδόσεων τῶν ἐλληνικῶν ἐντύπων πού βλέπουν τὸ φῶς στὴν Οὐγγαρία σημειώνονται ξένα καὶ ὄχι ἐλληνικὰ ὀνόματα. Ἀνῆκαν σὲ Οὐγγούς καὶ ἴσως ἐξαιτίας αὐτοῦ τοῦ γεγονότος ὁ Περδικάρης ἀμφισβητεῖ τὴν ἀξία τῶν ἐκδόσεων αὐτῶν. Οἱ διορθωτὲς πάλι ἴσως εἶναι «κακορρίζικοι» γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ λόγο: ἦσαν ξένοι. Ὁ Πατριεὺλης σημειώνει σχετικά:⁹ «Ἀπὸ τὰ πολὺ πρῶιμα χρόνια τῆς ἐλληνικῆς τυπογραφίας ὅλοι σχεδὸν οἱ ἐκδότες ἀπασχολοῦσαν λόγιους Ἕλληνας ὡς διορθωτὲς καὶ γενικότερα ὡς ἐπιμελητὲς τῶν ἐκδόσεων τους». Ὁ ἴδιος θεωρεῖ πὼς μιὰ αἰτία παρεισφρήσεως τυπογραφικῶν λαθῶν ἦταν τὸ γεγονός πὼς συχνὰ οἱ στοιχειοθέτες δὲν ἦταν Ἕλληνες. Ὁ Καίσαριος Δαπόντες θὰ γράψῃ καὶ αὐτὸς γιὰ κακορρίζικους διορθωτὲς:

*Εἶναι δὲ πάλιν μερικοί, ὅτιον τὰ διορθῶνουν
τάχατες, ὅμως τὰ χαλοῦν αὐτὰ καὶ τὰ τυφλώνουν.*

Ἀλλὰ καὶ ὁ Γρηγόριος Κωνσταντᾶς δὲν μοιάζει καθόλου εὐχαριστημένος μὲ τὸν διορθωτὴ τοῦ ἔργου του *Φιλοθέου Πάροργα*:¹⁰ «Τὰ Πάροργα ὁ παπᾶς τὰ ἐτύπωσε παρόργως. Περισσότερα εἶναι τὰ λάθη, παρὰ αἱ λέξεις τοῦ συγγράμματος. Τί νὰ κάμω; παπᾶς εἶναι, ὁ Θεὸς ἄς τὸν συγχωρήσῃ».

Ὁ παπᾶς πού τύπωσε παρόργως δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸν Ἀνθιμο Γαζῆ, ὁ ὁποῖος στὰ 1800 ἐπιμελήθηκε τὴν ἐκδοση τῶν *Παρόργων* στὴ Βιέννη. Δὲν ξέρουμε πού ἀρχίζει καὶ πού τελειώνει τὸ δίκιο τοῦ Κωνσταντᾶ στὴν καταγγελία του αὐτῆ: σίγουρα πάντως ὁ Περδικάρης δὲν θὰ συμ-

7. Βλ. «Κατάλογος συνδρομητῶν...», ὁ.π., σ. 172.

8. Βλ. E. Legrand, *Bibliographie Hellénique*, XIIIe s., 2, σ. 474.

9. Χρ. Πατριεὺλης, *Τὸ ἐλληνικὸ βιβλίον κατὰ τὴν Τουρκοκρατία (1476-1821), Περιλήψεις μαθημάτων*, Θεσσαλονίκη 1989.

10. Βλ. Χρ. Πατριεὺλης, *Τὸ ἐλληνικὸ βιβλίον...*, ὁ.π.

Ἐφημερίς, Ἐρμῆς ὁ Λόγιος, Εἰδήσεις διὰ τὰ Ἀνατολικά μέρη, Ἑλληνικός Τηλέγραφος καὶ Καλλιόπη. Οἱ περισσότεροι στοιχειοθέτες καὶ διορθωτές εἶναι Ἕλληνες καὶ οἱ ἐκδόσεις ἔχουν ἐλάχιστα λάθη. Στὴ Βιέννη θὰ τυπώσῃ ὁ Ρήγας τὰ ἔργα του, καὶ μάλιστα τὴ Μεγάλῃ Χάρτῃ τῆς Ἑλλάδος στὰ 1797, πού ὁ Βρανούσης θὰ τὴν χαρακτηρίσῃ «ἄθλο ἐκδοτικόν».¹¹ Στὴ Βιέννη προτιμᾷ λοιπὸν ὁ Περδικάρης νὰ ἐκδοθεῖ τὸ ἔργο του, ξέρεῖ ὅμως ὅτι ἐκεῖ δρᾷ ἡ λογοκρισία, καὶ ἴσως δὲν «εἶναι τρόπος» νὰ ἐκδοθεῖ ἐκεῖ τὸ ποίημα. Παρακαλεῖ τὸν Γαζῆ «ὡς μέλος τῆς τσενσούρας» νὰ τὸ κρίνει αὐτό. Ὁ Γαζῆς δὲν ἀνῆκε βεβαίως ποτὲ στὴν ἐπιτροπὴ λογοκρισίας τῆς Βιέννης, καὶ δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ καταλάβῃ κανεὶς τί ἀκριβῶς ἐννοεῖ στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ Περδικάρης. Παίρνει μὴπως ἀφορμὴ ἀπὸ τὶς θερμὲς σχέσεις πού διατηροῦσε ὁ ἐκδότης τοῦ Λόγιου Ἐρμῆ μετὰ τὸν Κόπιταρ, ἐπίσημο λογοκριτὴ τοῦ αὐστριακοῦ κράτους; Ὁ ἴδιος ὁ Γαζῆς εἶχε ἐξασφαλίσει τὴν ἄδεια κυκλοφορίας τοῦ περιοδικοῦ καὶ τὴν ὑποστήριξη τοῦ Κόπιταρ.¹² Ὡστόσο, ὁ φιλέλληνας λογοκριτὴς δὲν μπόρεσε νὰ ἐμποδίσῃ τοὺς πράκτορες τῆς ἀνώτατης διεύθυνσης τῆς αὐστριακῆς ἀστυνομίας, πού παρακολοῦσαν τὸν Γαζῆ, καθὼς καὶ τὴν κίνηση καὶ τὸ περιεχόμενον τοῦ περιοδικοῦ.¹³ Ὅτιδὴποτε καὶ ἂν ἔχει στὸ μυαλό του ὁ Περδικάρης μετὰ τὴ φράση «ὡς μέλους τῆς τσενσούρας», εἶναι βέβαιος ὅτι ὁ Γαζῆς μπορεῖ νὰ ἀποφασίσῃ ἂν τὸ ἔργο εἶναι δυνατὸν νὰ ἐγκριθεῖ ἀπὸ τὴν τσενσούρα ἢ ὄχι.

Σ' αὐτὴν τὴ δευτέρῃ περίπτωση, ὁ ποιητὴς ἐπιθυμεῖ νὰ ἐκδοθεῖ ὁ Ἐρμῆλος του στὴ Λιψία. Ἡ δευτέρῃ ἐπιλογή τοῦ Περδικάρη εἶναι πραγματικὰ εὐστοχη. Ἡ Λιψία ἀναδείχτηκε κατὰ τὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 18ου αἰώνα σημαντικὸ κέντρο ἐκδόσεων ἑλληνικῶν βιβλίων. Ἐκεῖ θὰ ἐκδοθεῖ ἡ Λογικὴ τοῦ Βούλγαρη, ἐκεῖ τὰ Στοιχεῖα Φυσικῆς τοῦ Νικ. Θεοτόκη, καὶ μιὰ σειρὰ ἀπὸ ἄλλα ἑλληνικὰ κείμενα. Ἐκεῖ ἐπικρατοῦν πολὺ καλὲς συνθῆκες γιὰ ὅσους ἐπιζητοῦν νὰ ἀποφύγουν τὴ λογοκρισία, ἀφοῦ εἰδικοί προστατευτικοὶ νόμοι δημιουργοῦν μιὰ ἀτμόσφαιρα ἐλευθεροτυπίας. Ὁ Σκιαδᾶς σημειώνει σχετικᾶ:¹⁴ «Ἡ ἔλλειψη τῆς λογοκρισίας προσανατόλισε ἀπὸ πολὺ νωρὶς τοὺς διανοομένους κάθε ἐθνικότητος πρὸς τὴν Λιψία. Οἱ Ἕλληνες διανοομένοι μάλιστα, πού εἶχαν γίνῃ κίβλας ὁ στόχος ὄλων τῶν κρατούντων, ἀνήκουν σὲ τούτῃ τὴν μεγάλη στρατιὰ τῶν φυγάδων γιὰ καλῦτερες ἐκδοτικὲς συνθῆκες». Ὡστόσο, ὅπως καὶ στὴν περίπτωσιν τῆς Πέστης, σημειώνονται μόνον ξένα ὀνόματα τυπογράφων καὶ ἐκδοτῶν στὴ βιβλιογραφία τῆς Λιψίας. Μήπως γι' αὐτὸ ὁ Περδικάρης βάζει τὴ γερμανικὴ πόλιν στὴ δευτέρῃ θέσιν ἐπιλογῆς;

11. Βλ. Α. Βρανούσης, Ρήγας, Βασικὴ Βιβλιοθήκη 9, Ἀθήνα 1957, σ. 49.

12. Βλ. σχετικᾶ: Πολ. Ἐνεπεκίδης, Κοραῖς, Κούμας, Κάλβος, Ἀθήνα 1967, στὸ κεφ. «Ὁ Κόπιταρ καὶ οἱ Ἕλληνες», σ. 166.

13. Βλ. σχετικᾶ: Πολ. Ἐνεπεκίδης, Συμβολαὶ..., ὁ.π., ὅπου ἓνα κεφάλαιον ἀφιερώνεται στὸν Ἀνθίμο Γαζῆ.

14. Νίκος Σκιαδᾶς, Χρονικὸ τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας, Τόμος Πρῶτος 1476-1828, Ἀθήνα 1976, σ. 158.

Στή Βιέννη ή στή Λιψία, εκείνο πού προέχει εἶναι νά ἐκδοθεῖ ὁ *Ερομήλος* «μιὰν ὥρα προτύτερα». Ὁ Περδικάρης εἶναι σίγουρος πῶς ὁ Γαζής εἶναι ὄχι μόνο «φιλογενής», ἀλλὰ καί «φιλοπερδικάρης» καί ἔτσι θά ἀποφασίσει «τὸ συμφερότερον» καί θά φροντίσει νά ἐκδοθοῦν «δύω χιλιάδες σῶματα, ἢ καί τρεῖς». Ἄν σκεφτεῖ κανεὶς ὅτι τὸ μέσο tirage τῶν ἐκδόσεων τῆς ἐποχῆς γιὰ τὴν ὁποία μιλάμε εἶναι περίπου 2.000 καί λίγο παραπάνω, ὁ Περδικάρης φαίνεται πῶς δὲν ζητάει μὲν παράλογα πράγματα, παρουσιάζεται ὅμως ἀρκετὰ αἰσιόδοξος καί σίγουρος γιὰ τὴν ἀξία τοῦ ἔργου του.

Εἶδαμε λοιπὸν τίς ἐπιθυμίες τοῦ Περδικάρη σχετικὰ μὲ τὴν ἐκδοση τοῦ *Ερομήλου* ὡς πρὸς σημεῖο ἄραγε ἐπαληθεύτηκαν οἱ ἐπιθυμίες αὐτές; Κατ' ἀρχήν, πού ἐκδόθηκε τελικῶς τὸ ἔργο; Ὅπως σημειώσα καί στὴν ἀρχὴ αὐτοῦ τοῦ σημειώματος, ὅλες οἱ ἐνδείξεις ὑποδεικνύουν ὡς τόπο ἐκδοσης τὴ Βιέννη—πιθανὸν στὸ τυπογραφεῖο τοῦ «Σνεϊρερ»—καί δικαιώνουν τίς προσδοκίες τοῦ ποιητῆ. Ἡ ἐκδοση πραγματοποιήθηκε τὸ 1817, δηλαδὴ τουλάχιστον ἐνάμιση χρόνο ἀφότου γράφτηκε ἡ ἐπιστολὴ πού μελετᾶμε.¹⁵ Δὲν ἔγινε δηλαδὴ «μιὰν ὥρα προτύτερα», ἀλλὰ βεβαίως γνωρίζουμε πῶς βασικὴ αἰτία γιὰ τὴν ὅποια καθυστέρηση εἶναι οἱ ἐργασίες τῆς λογοκριτικῆς ἐπιτροπῆς. Ἀπὸ τοὺς συνδρομητῆς παραγγέλληκαν 1115 ἀντίτυπα, ὄχι ὅσα ἠλπίζε ὁ Περδικάρης, ἀλλὰ πάντως ἀρκετά. Τέλος, ἂν πρέπει νά ἀναφέρουμε τίς συμπληρωματικὲς ἐπιθυμίες τῆς δεύτερης ἐπιστολῆς, ἡ ἐκδοση ἔγινε «εἰς σχῆμα ὕγδοον», ἀλλὰ καί «δι' ὥραιων στοιχείων». Τὰ τυπογραφικὰ λάθη δὲν λείπουν, ὅμως σίγουρα δὲν εἶναι περισσότερα ἀπὸ τίς λέξεις τοῦ συγγράμματος, γιὰ νά θυμηθοῦμε τὸ παράπονο τοῦ Κωνσταντᾶ σχετικὰ μὲ τὸ δικό του ἔργο. Δὲν ξέρω πόσο εὐχαριστημένος ἔμεινε ὁ Περδικάρης μὲ τὴν ἐκδοση τοῦ *Ερομήλου* του. Ἴσως ἡ ἀπάντησις νά βρισκεται σὲ κάποια ἄλλη ἐπιστολὴ του, πού περιμένει κρυμμένη σὲ κάποιο ἀρχεῖο τῆ σειρᾶ τῆς νά ἔρθῃ στὸ φῶς.

ΕΛΕΝΗ ΣΤΑΜΠΟΥΛΙΔΟΥ

ΑΠΟΠΕΙΡΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΩΝ ΤΟΥ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑΤΟΣ ΤΟΥ THOMAS HOPE ANASTASIUS

ΜΙΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΕΣ ἐκδοτικὲς ἐπιτυχίες τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰώνα στὴν Ἀγγλία ὑπῆρξε τὸ μυθιστόρημα *Anastasius, or, Memoirs of a Greek; written at the close of the eighteenth century*, πού κυκλοφόρησε ἀρχικὰ ἀνώνυμα τὸ 1819 σὲ δύο διαφορετικὰ σχήματα. Ἡ ἐπιτυχία του ἦταν ἄμεση καί ἐντυπωσιακή. Τὸ μυστήριό γύρω ἀπὸ τὸν

15. Δὲν γνωρίζουμε, γιὰ τὴν ὥρα, τὸ μῆνα ἐκδοσης, γι' αὐτὸ δὲν μπορούμε νά προσδιορίσουμε ἀκριβέστερα πόσο καθυστέρησε ἡ ἐκδοση.